

راهبردهای جوهر صقلی در فرهنگ‌سازی مذهب اسماعیلی در مصر (مطالعه موردی؛ امان‌نامه امنیت سیاسی - اجتماعی جوهر)

نرگس ملک^۱
محمد رضا بارانی^۲
فاطمه جان احمدی^۳
احمد بادکوبه هزاوه^۴

چکیده

مصر در آستانه ورود فاطمیان، دچار آشفتگی اجتماعی گسترده‌ای بود و جوهر صقلی، نماینده خلیفه فاطمی در مصر، تلاش نمود تا با راهبرد یک امان‌نامه، نوید امنیت و آرامش را دهد و در سایه آن، مذهب اسماعیلیه و جایگاه خلیفه فاطمی را نهادینه نماید. این نوشتار، به تبیین شاخص‌های امنیت اجتماعی از دیدگاه جوهر صقلی و راهبردهای وی در برپایی اقتدار سیاسی و نظامی، امنیت اجتماعی، نهادینه‌سازی مذهب اسماعیلیه و تحکیم جایگاه خلیفه فاطمی، پرداخته است. دستاورد پژوهش، نشانگر آن است که جوهر با راهبرد شاخص‌های امنیت اجتماعی، مانند: آزادی اندیشه و رفتار، اقتدار و توان سیاسی نظامی، توانمندی و فرصت‌سازی، عدالت، همزیستی و همبستگی، امید به آینده، آرامش

۱. دانشجوی دکترای تاریخ اسلام، گروه تاریخ دانشگاه الزهراء (ع): n.malek91@gmail.com

۲. استادیار گروه تاریخ دانشگاه الزهراء (ع) (نویسنده مسئول): mrb1385@gmail.com

۳. دانشیار دانشگاه تربیت مدرس: janahmad2004@yahoo.com

۴. دانشیار دانشگاه تهران: hazaveh@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۸/۹/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۹

اجتماعی و روانی، امید به وجود منجی نجات بخش، مبارزه با محتکران، و نیز شاخص‌های امنیت نظامی، همچون: اقتدار نظامی در برابر تهدیدها، مبارزه با ناامنی اجتماعی، مبارزه با مخالفان و برهم‌زنندگان نظم و امنیت و نیز برپایی دیوان مظالم، به نهادینه‌سازی مذهب اسماعیلیه در مصر پرداخت.

واژگان کلیدی

امنیت اجتماعی، اقتدار نظامی، نهادینه کردن، فاطمیان مصر.

مقدمه

مصر در آستانه ورود فاطمیان، دچار بحران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بود. کمبود آب نیل، به کاهش محصولات کشاورزی، از بین رفتن مزارع، بالا رفتن قیمت‌ها و گسترش فقر و قحطی منجر شده بود. اوضاع آشفته مصر و عدم توانایی حکومت در کنترل آن، مردم را خشمگین نمود و به قیام مردمی انجامید. ملت امید به رهایی از شرایط سخت جامعه داشتند و از معزالدین خلیفه فاطمی کمک خواستند و او جوهر صقلی را برای رهایی آنها فرستاد. جوهر بن عبدالله یا جوهر صقلی، یکی از دبیران و فرماندهان توانمند دربار فاطمی بود (مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۳: ۸۳) که توانست با کیاست و همت خود، مصر را بدون جنگ و خونریزی فتح کند و چهار سال از سوی خلیفه فاطمی بر آن حکومت نماید.

جوهر با آگاهی از جامعه آسیب‌زده و ناامن مصر، در پی آن بود تا قلوب مصریان را به سوی خود جلب نماید. او نیازمند طراحی بسیار دقیق و راهبردی برای جلب اعتماد مردم مصر بود تا حکومت بر آنان آسان‌تر باشد و زمینه خلافت خلفای فاطمی فراهم شود و مذهب اسماعیلیه را مذهب رسمی مردم مصر نماید و در نتیجه، مشروعیت و مقبولیت ایشان را به عنوان خلیفه مسلمانان در برابر عباسیان، جامعه‌پذیر گرداند. امنیت اجتماعی، از محورهای مهم هر جامعه و نماد اقتدار و کاردانی جامعه است و برخوردار شدن شهروندان از امنیت، از وظایف اولیه حکومت برای به جا آوردن حقوق شهروندی به شمار می‌رود.

جوهر صقلی با بیانیه‌ای، نویددهنده امنیت فردی و اجتماعی بود. وی آرامش را به مردم داد و با سازوکارهایی امنیت اجتماعی را عملی نمود و همچنین، به تقویت ایمان دینی و مذهبی در میان مردم پرداخت و در کنار آن تلاش نمود تا جایگاه خلیفه فاطمی را مستحکم

سازد و مذهب فاطمی را در جامعه نهادینه نماید. این مقاله، در صدد بررسی امنیت اجتماعی در امان‌نامه، راهبرد سیاسی و نظامی جوهر برای رویارویی با چالش اجتماعی و همچنین راهبرد وی برای فرهنگ‌سازی مذهب تشیع است و در این راستا، به بررسی راهکارهای سیاسی و اجتماعی جوهر در مصر پرداخته است.

پرسش مهم، این است که شاخص‌های امنیت اجتماعی در امان‌نامه جوهر صقلی چه بود؟ سیاست راهبردی جوهر برای ایجاد امنیت اجتماعی و تحکیم جایگاه خلیفه فاطمی و نهادینه نمودن مذهب اسماعیلیه چه بوده است؟ سیاست راهبرد سیاسی و نظامی جوهر در رویارویی با چالش‌های اجتماعی چه بوده است؟

متن امان‌نامه در کتاب اخبار ملوک بنی عبید و سیرت‌هم و کتاب اتعاظ الحنفاء مقریزی آمده و در کتاب اخبار ملوک بنی عبید و سیرت‌هم اندکی مختصرتر از اتعاظ بیان گردیده است و سعی شده برای رسیدن به یک تحلیل درست و دقیق، از هر دو کتاب بهره برده شود و کتاب اخبار ملوک بنی عبید معیار قرار گرفته و در آن، شاخص‌ها بررسی شده است.^۱ با تحلیل امان‌نامه جوهر، شاخص‌های امنیت اجتماعی مشخص می‌شود.

در تبیین مفهوم امنیت اجتماعی، دو رویکرد سنتی و مدرن وجود دارد. در مکاتب سنتی، هدف دولت، ایجاد نظم و امنیت دانسته شده است و امنیت را در پدید آمدن جامعه‌ای هماهنگ جست‌وجو می‌کنند (صفری شالی، ۱۳۷۸: ۹۰). در این رویکرد، قدرت و امنیت با یکدیگر تعامل و پیوستگی دارند و می‌توان گفت به میزان برخورداری از قدرت، امنیت به مفهوم عدم امکان تعرض، تجاوز و خطر و تهدید تحقق می‌یابد. امنیت اجتماعی، به مفهوم حفظ و بقای زندگی مطرح می‌شود و باید زندگی اعضای جامعه را حفظ نمود (نویدینیا، ۱۳۸۲: ۹-۱۰).

مکاتب جدیدی مانند مکتب کپنهاک، امنیت اجتماعی را به معنای احساس آرامش و اطمینان خاطر و فقدان اضطراب و ترس می‌داند. در حقیقت، امنیت اجتماعی معطوف به حفظ و روش و نوع زندگی است و در این نگاه، برخورداری از آموزش و امکان کسب اطلاعات، دستیابی به ابزارهای اطلاعاتی نو، عدالت، آزادی، احترام متقابل و حرمت افکار متنوع فراهم است و تعرض به این مسائل، تهدید امنیت اجتماعی محسوب می‌شود (همو،

۱. متن کامل امان‌نامه، در کتاب اخبار الملوک بنی عبید و سیرت‌هم، ص ۶۶-۶۹ و کتاب اتعاظ الحنفاء مقریزی، ج ۱، ص ۱۰۳-۱۰۶ ذکر شده که در پیوست همین مقاله، متن کامل آن، از کتاب اخبار الملوک آورده شده است.

۱۳۸۵: ۷۲-۷۵). بنابراین، با تجمیع این دو رویکرد، امنیت اجتماعی به معنای دور بردن جامعه از هر تهدیدی برای ماندن و رشد ارزش‌های مادی و معنوی در زمان حال و آینده است.

دینداری، در ایجاد امنیت اجتماعی نقش مؤثری داشته و دینداری، پایبندی و گاهی از اصول و شعائر یک مذهب است؛ به گونه‌ای که این پیروی بر زندگی فردی و اجتماعی تأثیرگذار باشد (ربانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹). الوود، معتقد است که دین ارزشی والاست که بر روحيات و نوع عملکرد افراد در زندگی اثر گذاشته، مهم‌ترین پیامد در جامعه، تحکیم روابط اجتماعی افراد جامعه است (ELLWOD.A, 1993: 289-307).

درباره پیشینه پژوهش، گفتنی است که پژوهشی درباره آن انجام نشده است؛ اما درباره جوهر صقلی، کتابی به نام تاریخ جوهر الصقلی قائد المعز لدين الله از علی ابراهیم حسن نوشته شده است^۱ و نویسنده، تاریخ زندگی سیاسی جوهر صقلی از آغاز ولادت تا فتح مصر و اقدامات وی مانند: ساخت شهر قاهره، مسجد الأزهر، فتح فلسطین، شام، حجاز و تثبیت موقعیت فاطمیان در مصر، نشر دعوت فاطمی و مقابله با دشمنان خارجی را بیان نموده است. گرچه این کتاب به‌طور کلی به اقدامات جوهر اشاره می‌کند، اما می‌توان برخی راهبرهای جوهر را برای اجرایی نمودن امان‌نامه از آن به دست آورد.

کتاب الفاطمیون فی مصر و اعمالهم السیاسة و الدینیة بوجه خاص از حسن ابراهیم حسن^۲ به بررسی اقدامات سیاسی و دینی فاطمیان در مصر می‌پردازد و اندکی نیز به جوهر صقلی اشاره دارد. وی امان‌نامه را کامل آورده؛ اما توضیحی درباره آن نداده و بیشتر به بیان اقدامات سیاسی جوهر در قاهره و به‌طور گذرا نیز به اقدامات وی در زمینه گسترش دعوت فاطمی و تثبیت موقعیت فاطمیان در مصر پرداخته است. پس، می‌توان در مورد اقدامات فرهنگی جوهر در مصر از آن استفاده نمود.

کتاب الدولة الفاطمیة فی مصر تفسیر جدید^۳ از ایمن فؤاد سید که در ضمن پرداختن به تاریخ فاطمیان، بحثی در زمینه ولایت یافتن جوهر و اصلاحات وی در مصر مطرح می‌کند و

۱. علی، ابراهیم حسن (۱۹۶۳). تاریخ جوهر صقلی، مکتبة النهضة المصرية.

۲. حسن، ابراهیم حسن (۱۹۳۳). الفاطمیون فی مصر: اعمالهم السیاسیة و الدینیة بوجه خاص، القاهرة: المطبعة الامریة.

۳. سید، ایمن فؤاد (۱۹۹۲). الدولة الفاطمیة فی مصر: تفسیر جدید، القاهرة: بی‌نا.

به بیان مطالبی همچون: اصلاحات دینی، اقتصادی و نقدینگی و مبارزه با دشمنان پرداخته است. این کتاب نیز هرچند به امان‌نامه نپرداخته، اما در راستای سیاست جوهر برای انجام تعهداتش در امان‌نامه سودمند است.

۱. امنیت اجتماعی مصر در امان‌نامه جوهر

جوهر، ابتدا وضعیت سیاسی و اجتماعی جامعه مصر را در دوران حکومت اخشیدیان در امان‌نامه به تصویر می‌کشد^۱؛ جامعه‌ای ناامن که از تأمین حداقل امنیت برای یک زندگی قابل قبول و مطلوب ناتوان بود. جامعه از یک طرف، درگیر اختلافات داخلی بود و از سوی دیگر، توسط دشمنان خارجی تهدید می‌شد. کمبود آب نیل، به کاهش محصولات کشاورزی، از بین رفتن مزارع، بالا رفتن قیمت‌ها و گسترش فقر و قحطی منجر شده بود و مردم شورش نمودند (مقریزی، بی تا، ج ۱: ۳۳۰). همچنین، ارزش‌های دینی رو به زوال نموده بود و مردم از انجام مراسم دینی و مذهبی نیز ممانعت می‌نمودند. جنگ‌های خونینی بین امیران و سپاهیان رخ داد، گروه بسیاری کشته شدند، بازارها غارت گردید و اشرار، مزارع و زمین‌های زراعی را چپاول کردند و زمینها و اموال مردم از بین رفت (ابراهیم حسن، ۱۹۳۳: ۹۶) و اضطراب و ناامنی مردم مصر را دربرگرفت و فقر و قحطی و گسترش بیماری وبا باعث شد بسیاری از مردم جان خود را از دست دهند؛ به‌گونه‌ای که مردم از دفن مرده‌های خود ناتوان شدند و آنها را در نیل می‌انداختند (مقریزی، بی تا، ج ۲: ۲۷).

جوهر، در امان‌نامه شاخص‌های امنیت اجتماعی را برای ایجاد امنیت و آرامش مردم بیان می‌کند و تحقق آنها را مشروط به پیروی از خلیفه فاطمی می‌داند و در هر بحثی، اطاعت و حمایت از خلیفه فاطمی را به عنوان پیش شرط تحقق امنیت اعلام می‌نماید تا در سایه این امنیت، زمینه برای نهادینه کردن مذهب فاطمی نیز فراهم گردد.

۱. «اذ تخطفتمکم الایدی، و استطال علیکم من طمعت نفسه الاقتدار علیکم، فشمع المسلمین الذل، و اتصل عندهم الخوف، و کثرت استغاثتهم، و علی صراخهم، و ابکی عینه مانالهم، و اسهرها ما حل بهم.» (تاریخ ملوک بنی عبید، ص ۸۵-۸۸)

«اذ قد تخطفتمکم الایدی، و استطال علیکم المستذل، و واطمعت نفسه بالاقتدار علی بلدکم فی هذه السنة، و التغلب علیه و اسر من فیه، و الاحتواء علی نعمکم و اموالکم، الذین عمهم الخزی، و شملتهم الذلة، و اکتفتهم المصایب و تتابعت الرزایا، و اتصل عندهم الخوف، و کثرت استغاثتهم، و عظم ضجیجهم، و علا صراخهم، فلم یغثم الا من ارضه امرهم، و مضه حالهم، و ابکی عینه ما نالهم، و اسهرها ما حل بهم.» (تعاظ الحنفاء، ج ۱، ص ۱۰۵-۱۰۳)

شاخص‌های امنیت اجتماعی در امان‌نامه جوهر صقلی عبارت‌اند از:

ردیف	شاخص‌ها امنیت اجتماعی	زیر شاخه شاخص	نموده‌های امنیت اجتماعی	برداشت
۱	آزادی	اندیشه	آزادی گروه‌ها و مذاهب در باورها و اندیشه‌ها	و الاجتماع علیه فی جوامعکم و مساجدکم، و ثباتکم علی ما کان علیه سلف الامة و... و فقهاء الأمصار الذین جرت الأحكام بمذاهبهم و فتواهم، و اجراء أهل الذمة علی ما كانوا عليه.
		رفتار	آزادی پیروان مذاهب مختلف در انجام وظایف و مراسم دینی	
۲	اقتدار و توان سیاسی - نظامی	داخلی	مقابله با آشوب‌های داخلی	لم یکن اخراجه العساکر المنصورة و الجیوش المظفرة، إلا لما فيه اعزازکم و حمايتکم، و الجهاد عنکم
			مقابله با اشرار	
		خارجی	مقابله با قرامطه مقابله با نوبیان مقابله با شامیان	اذکان قد انتهى إليه افساد القرامطة لعنهم الله فی الأرض و بغيهم بغير الحق
۳	توانمندی‌سازی و فرصت‌سازی	اقتصادی	تغییر سکه به عیار مبارک و میمون	ثم تجدید السکه، و صرفها الی العیار الذی علیه السکه المیمونة المنصورة المبارکة، و قطع العش منها، قطع عبث العابثین فیها، و ما جرت به عادته من اصلاح الطرقات، و قطع عبث العبثین فیها، و لیتطرق الناس آمنین، و یسیروا مطمئنین، لیتطرق الناس آمنین، و یسیروا مطمئنین.
			پاسدداشت ارزش اموال مردم	
			حفظ مالکیت خصوصی	
			امنیت مسیرهای خارجی بازرگانی	
			اصلاح جاده‌ها و امنیت راه‌ها	
			امنیت کامل چهارپایان، زمین‌ها و کشتزارها	فی انفسکم، و اموالکم و اهلیکم، و نعمکم و ضیاعکم، و

<p>رباعکم و قلیلکم و کثیرکم. لا يعترض علیکم معترض ولا يتعقب علیکم متعقب، و علی انکم تحرسون و یذب عنکم، و یمنع منکم، من یرید اذاکم، و لا یسامح أحد فی الاعتداء علیکم، و لا یترک الی استطالة علی قلوبکم، مظلا علی ضعیفکم. و لا ازال مجتهدا فیما یعمکم صلاحه</p>				
<p>هی اقامتکم علی مذهبکم، و ان تترکو علی ما کنتم علیه من اداء الفروض فی العلم، و الاجتماع علیه فی جوامعکم و مساجدکم، ان یجری الاذان، الصلاة، صیام شهر رمضان و فطره، قیام لیاله، و الزکاة و الحج، و الجهاد علی امر الله و کتابه ان اعطی مؤذنیها و قومتها من یوم الناس فیها اراقتهم، و ادرها علیهم</p>	<p>انجام فرایض تعطیل شده یا فراموش شده</p> <p>انجام مراسم مذهبی در مسجد (نماز، روزه، نماز فطر و...)</p> <p>پاکیزگی و ساماندهی مساجد</p> <p>پرداخت سهم الارث بر اساس کتاب خدا</p> <p>پرداخت خمس و زکات</p> <p>برپایی حج جهاد</p> <p>پرداخت حقوق کارگزاران مساجد (مؤذن و امام جماعت و خادم)</p>	<p>فرهنگی</p>		
<p>من نشر العدل، و بسط الحق، و حسم الظلم، و قطع العدوان، و نفی الاذی، و رفع المون، و القیام فی الحق، و اعانة</p>	<p>گسترش عدالت</p> <p>مبارزه با ظلم و ستم</p> <p>مبارزه با آزار اشرار و</p>	<p>اجتماعی</p>	<p>عدالت</p>	<p>۴</p>

۱۹۰ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هفتم، شماره ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

المظلوم، مع الشفقة و الاحسان، و جمیل النظر، و کرم الصحبة، و لطف العشرة	دشمنان			
الذين جرت الاحكام بمذاهبهم و فتواهم، و اجراء اهل الذمة على ما كانوا عليه	وجود اقوام مختلف در کنار هم	قومی	همزیستی	۵
	احترام به حقوق اقلیتها	مذهبی		
	امان خانواده، اموال، چهارپایان و کشتزارهای اهل ذمه			
	اقوام مختلف مذهبی، یهود، مسیحیت، سنی و شیعه در کنار هم			
الاجتماع عليه في جوامعكم و مساجدكم على ما كان عليه سلف الامة من الصحابة و التابعين بعدهم ان تقدم في رسم مساجدكم و تنزيهها و تزيينها بالفرش	برپایی مراسم دینی و مذهبی	قومی	همبستگی	۶
	شرکت در مراسم دینی و مذهبی	مذهبی		
	ساماندهی مساجد اهل سنت			
	وحدت و همبستگی با اطاعت از خلیفه فاطمی			
يكن اخراجه العساكر المنصورة و الجيوش المظفرة، الا لما فيه اعزازكم و حمايتكم، و الجهاد عنكم	وجود سپاه برای حمایت و بزرگداشت مردم مصر	روانی	امید به آینده	۷
	وجود سپاه برای دفاع از مردم مصر			
و لكم على امان الله التام العام، الدائم المتصل، الشامل لكامل، المتجدد المتأكد على الأيام و كرور الأعوام، في انفسكم، و اموالكم و اهليكم، و نعمكم و ضياعكم، و رباعكم و قليلكم و	امنیت جانی	اجتماعی	آرامش اجتماعی و روانی	۸
	امنیت مالی			
	امنیت خانواده و فرزندان			
	امنیت کامل همگانی، همیشگی			
	ایجاد صلح و آرامش			

کثیرکم	ایجاد آرامش روحی روانی			
و علی ان لا ازال مجتهدا فیما یعمکم صلاحه و یسملکم نفعه و یصل الیکم خیره، و تتعرفون برکته و تغیطون معه بطاعة مولانا و سیدنا امیر المؤمنین ... ولکم علی الوفاء بما التزمته و اعطیتکم ایاه، عهد الله و غلیظ میثاقه و ذمته و ذمة انبیائه و رسله، و ذمة الائمة موالینا امراء المؤمنین کتبت هذا الأمان علی ما تقدم به امر مولانا و سیدنا امیر المؤمنین - و علی الوفاء یجمعه لمن اجاب من اهل البلد و غیرهم، علی ما شرطت فیہ	امان‌نامه از طرف معز لدین الله	اجتماعی	معرفی وجود منجی نجات‌بخش	۹
	فرستادن سپاه نیرومند از طرف معز لدین الله برای یاری مصریان			
	گسترش حق و عدالت توسط امیر مؤمنان معز			
	مولای ما امیر المؤمنین از خداوند فضل و نیکی مسئلت دارد تا او را در نجات مردم یاری دهد			
	وحدت و یکپارچگی با اطاعت از معز لدین الله			
	ضمانت اجرای امان‌نامه از طرف معز لدین الله			
	رسیدن به سعادت و نیکیبختی با اطاعت از معز لدین الله			
	وفاداری و یاری رساندن مع، ز شرط اجرای امان‌نامه			

در این جدول، شاخص‌های امنیت اجتماعی در قالب نه شاخص دسته‌بندی شده است. در امان‌نامه جوهر، تنها اشاره‌ای گذرا شده و در اینجا با توجه به شواهد و قراین، از آن برداشت مفهومی شده و برخی از این جمله‌ها، به طور کامل در امان‌نامه نیامده است. یکی از شاخص‌های تأثیرگذار در نهادینه کردن مذهب فاطمی، ایجاد امنیت و آرامش روحی و روانی برای مردم بحران‌زده مصر بود. جوهر، در ابتدا تلاش نمود تا امنیت را به شهر بازگرداند و با تسامح و تساهل مذهبی به دور از خشونت، ابتدا به تقویت ایمان مذهبی

مردم و حفظ ارزش‌های دینی مردم پردازد؛ چراکه عدم امنیت و آرامش، سبب زوال ارزش‌ها و اعتقادات دینی مردم و سهل‌انگاری در واجبات دینی شده؛ به‌گونه‌ای که حج تعطیل شده و مردم در برگزاری مراسم دینی در مساجد بی‌توجه شده بودند و از انجام واجبات دینی و عمل به کتاب خدا و سنت پیامبر ﷺ، دست برداشته بودند.

دین، ارزش‌ها و ایدئولوژی افراد، الهام‌بخش رفتار آنان است و مناسک و مراسم دینی، در برانگیختن انسجام اجتماعی و تقویت حس هم‌کاری در افراد، بسیار مؤثر است (Ruffl.B.J.SOSIS.H, 2007: 18). جوهر، تلاش فراوانی نمود تا بعد دینی و مذهبی را در میان مردم تقویت نماید و آنان را در انجام مراسم دینی و مذهبی آزاد بگذارد؛ زیرا دین و آموزه‌های دینی، در همبستگی مردم و همگرایی آنان در جامعه بسیار اثربخش است و چنین رویکردی می‌تواند در همگرایی مردمی و اجتماعی سودمند باشد و جهت‌گیری جامعه را یکدست سازد و در عمل، فرهنگ‌سازی نیز رخ دهد.

جوهر، آزادی دینی و مذهبی برای مردم مصر به ارمغان آورد و در واقع، به همزیستی مسالمت‌آمیز در بین آنان منجر گردید و در سایه این همزیستی، همبستگی اجتماعی را نیز تقویت نمود. بدین ترتیب، وقتی مردم در انجام مراسم دینی خود آزاد باشند، در مقابل گسترش مذهب جدید واکتش نشان نمی‌دهند و به مقابله با آن بر نمی‌خیزند و آن را آسان‌تر می‌پذیرند. جوهر، تلاش داشت که در سایه این آرامش و امنیت ایجادشده، مذهب فاطمی را نیز در مصر گسترش دهد.

تأکید دیگر جوهر برای تقویت جایگاه خلیفه فاطمی، وجود منجی نجات‌بخش در میان مردم بود. منجی نجات‌بخش که کسی جز خلیفه فاطمی نمی‌توانست باشد، مسائل و مشکلات مردم مصر را مورد توجه قرار داده و سپاهی بزرگ برای حمایت و نجات آنان فرستاده است و از آنها در مقابل دشمنان دفاع کرده و امنیت را فراهم خواهد نمود و عدالت را در میان آنها گسترش خواهد داد. این امان‌نامه، به دستور وی برای مردم مصر بیان شده و خود ضامن اجرای آن خواهد بود؛ به شرطی که مردم به وی وفادار باشند و از فرامین او اطاعت نمایند.

عامل دیگری که جوهر بر آن تأکید کرده، همزیستی مسالمت‌آمیز و احترام به حقوق اقلیت‌های مختلف دینی و مذهبی است. باور به حقوق دیگران در دین، یک آموزه ارزشمند است و بایسته است فرمانروایان این آموزه را در جامعه فرهنگ‌سازی و نهادینه کنند و در

همین راستا، جوهر نیز آزادی‌های دینی را محترم شمرد و شعائر شیعی را گام‌به‌گام در جامعه پیاده کرد.

جوهر همچنین، بر عدالت اجتماعی تأکید فراوانی نمود؛ چراکه حتی امنیت، تنها موقعی به دست می‌آید که در جوامع انسانی دو اصل «ایمان» و «عدالت اجتماعی» حکومت کند. اگر پایه‌های ایمان به خدا متزلزل گردد و احساس مسئولیت در برابر پروردگار از میان برود و عدالت اجتماعی جای خود را به ظلم و ستم بسپارد، امنیت در چنان جامعه‌ای وجود نخواهد داشت.

جوهر، از لحاظ فرهنگی، ایمان مردم را تقویت نمود تا بر اساس دین و مذهب خود، به اقامه و انجام مراسم دینی چون: نماز، روزه، خمس و زکات بپردازند و مراسم حج را که مدتی به دلیل ناامنی تعطیل شده بود، دوباره زنده نمایند (صنهاجی، ۱۹۸۴: ۸۸-۸۵؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۳: ۱۰۳-۱۰۵).

جوهر در این امان‌نامه، توان و اقتدار نظامی و سیاسی خلفای فاطمی را نیز به ظهور رساند و به مردم اعلام نمود که با سپاهی بزرگ برای حمایت شما آمده‌ایم و در برابر دشمنان داخلی و خارجی، از شما حمایت می‌نماییم تا دیگر کسی نتواند آزاری به شما برساند و شما را خوار و ذلیل کند. امنیت راه‌ها و جاده‌ها را فراهم می‌کنیم تا دیگر دشمنان قصد تعدی و تجاوز به اموال شما را نداشته باشند و در امنیت کامل به رفت‌وآمد بپردازید.

جوهر، از نظر اجتماعی و فرهنگی، وضعیتی آرام و امن را برای جامعه مصر به تصویر کشید که در آن، جان، مال، ناموس، حیثیت، هویت، ارتباطات و تفکرات و ارزش‌های مردم در زمان حال و آینده، در نهایت ایمنی باشد. وی مردم را به همبستگی و وحدت با یکدیگر و پیروی از خلیفه فاطمی فراخواند تا امنیت اجتماعی محقق گردد. بنابراین، جوهر هم مردم و هم حکومت را مرجع ایجاد امنیت و آرامش می‌داند.

۲. راهبردهای سیاسی و نظامی جوهر برای رویارویی با چالش‌های اجتماعی

راهبردهای سیاسی نظامی جوهر در زمینه برقراری امنیت اجتماعی جامعه، در امان‌نامه چنین‌اند:

۲-۱. بهره‌گیری از شرطه

هنگام فتح مصر، برقراری نظم و امنیت بر عهده نیروی امنیتی یا شرطه بود. مهم‌ترین

وظیفه شرطه، دستگیری مجرمان، انجام تدابیر لازم برای پیشگیری از وقوع جرم، حفظ نظم، امنیت فردی و عمومی، پاسداری از اموال و دارایی عمومی از دستبرد متجاوزان بود (قریشی، ۱۴۴۰: ۴۴۰). آنها نگهبان حقوق اجتماعی، امنیت داخلی، جلوگیری از ناامنی و هرج و مرج و مسئول برقراری نظم و امنیت کشور بودند. جوهر صقلی، دستگاه امنیتی شهر و شرطه را نگه داشت و تنها درباره ریاست آن تغییر ایجاد کرد (همان) و نظارت بر آنها را خود جوهر عهده‌دار شد (مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۴۲). هدف وی، برقراری امنیت و آرامش در شبانه روز بود^۱ تا امنیت برای فعالیت‌های اجتماعی مردم ایجاد و از ناامن بودن محیط اجتماعی و کسب‌وکار مردم جلوگیری نماید.^۲

۲-۲. رویارویی با آشوبگران

جوهر صقلی، با آشوبگران و اشرار که باعث برهم‌زدن نظم و امنیت کشور و ایجاد آشوب و ناامنی می‌شدند، به‌شدت برخورد می‌کرد. در سال ۳۵۹ق، وی با اشرار که دست به شورش زده و باعث ایجاد فساد و از بین بردن نظم و امنیت شده بودند، به‌شدت تمام مقابله نمود. عواملان فساد را زندانی کرد و برخی را اعدام نمود و در خیابان‌ها به دار زد (همان: ۱۲۰). جوهر در مقابله با آشوبگران، تفاوتی میان قبایل هوادار فاطمیان نبود؛ به‌گونه‌ای که در سال ۳۶۱ق وقتی مغاربه از موقعیت خود سوء استفاده کرده و در شهر آشوب نمودند و برخی خانه‌ها را غارت کردند، حکومت به‌تندی با آنها برخورد کرد و غرامت گرفت و سپس آنها را به صاحبانشان برگرداند (همان: ۱۳۹).

در سال ۳۶۲ق، حوادث بسیاری رخ داد که باعث برهم‌خوردن امنیت در شهرهای مختلف مصر شد. مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

الف. گروهی در قرافه آشوب و فساد برپا کردند و جوهر صقلی آنها را گردن زد.

۱. «الی عبده من نشر العدل، و بسط الحق، و حسم الظلم، و قطع العدوان، و نفی الاذی، و رفع المون، و القيام فی الحق، و اعانة المظلوم، مع الشفقة و الاحسان، و جمیل النظر، و کرم الصحبة، و لطف العشرة، و افتقاد الاموال، و حیاطه اهل البلد، و فی لیلهم و نهارهم.» (اتعاظ الحنفاء، ج ۳، ص ۱۰۳-۱۰۵)

«لکم علی امان الله التام العام الدائم المتصل الشامل الكامل المتجدد المدید علی مرور الیالی و الایام و تکرر الاعوام و فی انفسکم.» (اخبار ملوک بنی عبید، ص ۸۵-۸۸)

۲. «مع اعتماد ما جرت به عاده من صلاح الطرقات، و قطع عبث العابثین فیها، و لیتطرق الناس آمنین، و یسیروا مطمئنین، و یتحفوا بالاطعمة و الاقوات، اذکان قد انتهى الیه - صلوات الله علیه - انقطاع طرقاتها، لخوف مادتها، اذ لا زاجر للمعتدین و لا دافع للظالمین.» (اتعاظ الحنفاء، ج ۳، ص ۱۰۳-۱۰۵)

ب. گروهی از مغاربه به مصریان حمله نمودند و آنها را غارت کردند. جوهر صقلی، آنان را تعقیب نمود و به شدت مجازات کرد.

ج. در تنیس، گروهی از مغاربه کشته شدند و جوهر، قاتلان را احضار کرد و دیه مقتولان را از آنها گرفت (همان: ۱۳۱-۱۴۲ و ۱۴۳). برخورد شدید، تنها با آشوبگران و برهمن‌زندگان نظم و امنیت کشور بود و البته این موضوع، با تسامح و تساهلی که نسبت به اقلیت‌های مختلف مذهبی وجود داشت، منافاتی ندارد.

جوهر، تلاش کرد هرکس را که موجب ترس، ناامنی و وحشت می‌شود و خواب را از مردم می‌گیرد، به سختی مجازات نماید تا مردم با خیال راحت و احساس امنیت کامل در خصوص جان، مال، فرزندان، چهارپایان و زمین‌هایشان زندگی نمایند.

۳-۲. راه‌اندازی دیوان مظالم

دیوان مظالم، دیوان دادخواهی برای مردم در مقابل ظلم و ستم حکومت بود؛ دیوانی که وظیفه آن، رسیدگی به رفتارهای ستمگرانه حاکمان، امیران و شخصیت‌های دولتی بر مردم بود و قاضیان در حل آن مدافعات و منازعات، درمانده بودند یا مدعیان داوری آن را نمی‌پذیرفتند. جوهر صقلی، اجرای عدالت را وعده داد و عملی نمود. او به شکایات مردم توجه می‌نمود و آنها را بررسی می‌کرد تا مشکلات ایشان را حل نماید و هدفش اصلاح حکومت از فساد اداری بود (ماجد، ۱۹۹۴: ۳۴۵).

وی در روزهای شنبه در دادگاه مظالم می‌نشست و به شکایت مردم رسیدگی می‌کرد و در آنجا وزیر، قاضی و گروهی از بزرگان و فقیهان قرار داشتند تا در میان طرفای دعاوی صلح برقرار کنند و اختلافات را حل نمایند (ابن خلکان، بی‌تا، ج ۱: ۳۷۱). همچنین در سال ۳۶۱ق، مجلسی در روزهای یکشنبه قرار داد تا مردم مستقیماً شکایت خود را بیان کنند (مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۲۸). هدف جوهر، احقاق حقوق ستم‌دیدگانی بود که همواره مورد ستم حکومت‌ها بودند و کسی به دادخواهی آنان توجه نداشت و فریاد دادخواهی آنان همواره بلند بود. جوهر تلاش داشت به این وظیفه خود، با برپایی دیوان مظالم، جامه عمل بپوشاند.

۴-۲. مبارزه با فساد اقتصادی

مبارزه با رشوه، احتکار و سوء استفاده صاحبان قدرت و نزدیکان ایشان، گامی مؤثر برای

تأمین امنیت اجتماعی، به ویژه امنیت اقتصادی برای تمام اقشار جامعه است. ایجاد شرایط مناسب برای گسترش فعالیت‌های اقتصادی و بازرگانی در جهت رشد و ارتقای فردی و اجتماعی، توجه به صنعتگران و پیشه‌وران و فراهم آوردن فعالیت تجاری و اقتصادی، نظارت بر عملکرد ایشان و وارد نشدن به احتکار و گران‌فروشی، از وظایف دولت‌هاست. جوهر در راستای امان‌نامه‌ای که برای مردم مصر نوشت، اقداماتی را انجام داده است که در منابع دیگر مطرح شده است و در امان‌نامه، فقط به آن اشاره شده است. وی در سال ۳۵۸ق، وعده خود را در مورد از بین بردن رسم ظالمانه «براطیل»^۱ عملی کرد (همان: ۱۷۹).

او همچنین، امور حسبه را به سلیمان بن عزه سپرد تا بر امور نظارت نمایند و با محتکران و گران‌فروشان نیز برخورد نماید و گروهی از آسیابانان را که گندم احتکار کرده بودند، مجازات نمود. افزون بر این، برخی از آسیابانان و دلالان گندم را در یک جا جمع نمود و مکان فروش گندم را یک مکان واحد قرار داد تا گندم از آنجا تنها با نظارت او خارج شود (همان). مبارز با مفاسد اقتصادی نیز در برنامه‌های جوهر بود و با ایجاد فضای سالم کار و بازار، فعالیت اقتصادی را رونق بخشید تا با بحران اقتصادی و قحطی و گرسنگی و آشوب در مصر، مبارزه کند.

جوهر تلاش کرد اوضاع اقتصادی کشور را با تغییر عیار سکه به سکه ارزشمند و با عیار بالا بهبود بخشد. همچنین، کوشید هرگونه غش و سوء استفاده در سکه را از بین ببرد. وی در اولین سال ورودش به مصر، دارالضرب را تأسیس نمود و نخستین سکه‌های قاهره را به سبک سکه‌های منصوریه با سه حاشیه در پشت و رو ضرب کرد (همان: ۲۷). این دینارها بعداً به دینار معزیه و منسوب به خلیفه فاطمی المعز معروف شد (همان). دینارهای معزی، از دینارهای راضی خلیفه عباسی سبک‌تر بود و مردم به آن تمایل کمتری نشان می‌دادند؛ اما جوهر به راه‌های گوناگون مردم را به استفاده از این سکه‌ها وادار نمود و کم‌کم دینار الراضی اعتبار خود را از دست داد؛ به گونه‌ای که ارزش کمی بیشتر از یک چهارم دینار معزی شد و این در حالی بود که ارزش برابری دینار با دره، به پانزده یک دوم درهم در برابر هر دینار معزی رسید (همان).

۱. اموالی که از والیان بلاد، محتسب‌ها، قاضیان و عمال آنها به صورت رشوه می‌گرفتند. (مقریزی، بی تا، ج ۱: ۱۷۹)

۲-۵. رویارویی با تنش‌های بیرونی در امنیت اجتماعی

مردم مصر علاوه بر کشمکش‌های داخلی، از سوی دشمنان خارجی و همسایگان خود بسیار تهدید می‌شدند و همواره در حال درگیری با دشمنان بودند. جوهر در امان‌نامه خود، امنیت در مقابل دشمنان خارجی را نیز برای آنان تضمین نمود؛ به طوری که با سپاه عظیم در برابر دشمنان از مردم حمایت خواهد نمود و در رویارویی با دشمن نیز آنان را یاری خواهد داد و دست متجاوزان را قطع خواهد کرد و در مقابل قرامطه ایستادگی می‌نماید (سنهاجی، ۱۹۸۴: ۸۷؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۰۴؛ ابراهیم حسن، ۱۹۳۳: ۱۰۸).

جوهر بعد از استیلا بر مصر، در پی مقابله با خطر قرامطه برآمد که بسیاری از سرزمین‌ها را غارت و تخریب کرده، به حجاج تعرض می‌نمودند و اموال آنها را غارت می‌کردند (سنهاجی، ۱۹۸۴: ۸۶-۸۸). مقریزی، یکی از دلایل ساخت شهر قاهره توسط جوهر را ترس از غارت قرامطه دانسته است. جوهر، دیوارهای بلندی برای مقابله با تهاجمات قرامطه بنا کرد. قرامطه بعد از تهدید و غارت سرزمین شام، به مصر حمله نمودند و جوهر برای مقابله با آنها، لشکری را فراهم نمود و آنها را شکست داد (ابن اثیر، ۱۴۰۸، ج ۹: ۶۱۵؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۳۰) و قرامطه را وادار به عقب‌نشینی نمود (ابراهیم حسن، ۱۹۳۳: ۴۳). جوهر همچنین، به مقابله با نوبیان و شامیان پرداخت و سیطره خود را بر سرزمین‌های مصر گسترش داد و شام، فلسطین و حجاز را فتح نمود.

۳. راهبردهای جوهر در فرهنگ‌سازی مذهب تشیع و جایگاه خلیفه فاطمی

از آرمان‌های سیاسی و مذهبی جوهر صقلی، نهادینه کردن مذهب اسماعیلی و تحکیم جایگاه خلیفه فاطمی در میان مردم مصر بود. جوهر با سیاست تسامح و تساهل و امن نمودن فضای سیاسی و اجتماعی در مصر، در صدد بود تا آرام‌آرام مذهب اسماعیلیه را مذهب رسمی اعلام نماید و زمینه را برای حکومت خلفای فاطمی در مصر و در کل سرزمین‌های اسلامی به عنوان خلیفه مسلمین فراهم سازد. او تلاش کرد پایبندی آنها را به مذهب تقویت نماید و همگرایی دینی اجتماعی را در مصر پدید آورد^۱ و بر این پایه، همگان در انجام مراسم دینی و مذهبی خود آزاد بودند و فتوای عالمان خویش را انجام می‌دادند. او

۱. «و اجراء اقامة الحج الذي تعطل و اهمال العباد فروضه و حقوقه، لخوف المستولي عليهم.» (اخبار ملوک بنی‌عبید، ص ۸۵-۸۸) «و أثر اقامة الحج الذي تعطل و اهمل العباد فروضه و حقوقه لخوف المستولي عليهم.» (اتعاظ الحنفاء، ج ۳، ص ۱۰۳-۱۰۵)

به آرامی در فضای امن و آرام سرزمین مصر، مذهب اسماعیلیه را مذهب رسمی اعلام نمود و همگان را به اجرای مناسک و شعایر آن دعوت نمود. رسمیت بخشی و تقویت مذهب اسماعیلیه و تحکیم جایگاه خلفای فاطمی، مستلزم به کارگیری ابزارها و راهکارهایی مختلف بود. تغییر مذهب از تسنن به تشیع و تثبیت آن در جامعه، هدف نهایی سیاست فاطمیان و نماینده آنان جوهر بود. عملی شدن این راهبرد، نیازمند اقدامات گسترده‌ای بود که جوهر از همان آغاز ورود به مصر آن را در برنامه‌های خود قرار داد. این اقدامات، عبارت‌اند از:

۱-۳. برقراری عدالت و برابری

تلاش انسان این بوده که روند همیشگی زندگی خود را بر پایه عقل و اندیشه پی‌ریزی کند و همواره خواهان عدالت است. همچنین، بر اساس دستورهای دینی می‌داند نباید ستم‌پذیر باشد و ستم‌کردن نیز پسندیده نیست و ظلم به دیگران یا پایمال کردن حقوق دیگران، زشت و ناپسند است. فرمانروایان و کارگزاران آنان، بایسته است در رفتارهای خود با دادخواهی و عدالت با مردم رفتار کنند و در داوری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، به خواست و نیاز مردم توجه داشته باشند؛ چنان‌که در سیره پیامبر ﷺ و معصومان علیهم‌السلام نیز آشکار بوده است. عدالت اجتماعی، یکی از مهم‌ترین ادعاهای همه حکومت‌ها می‌باشد و برقراری عدالت، پایه تشکیل حکومت‌هاست و در گرایش مردم به فرمانروایان و همراهی با آنان، بسیار نقش داشته است.

جوهر، امیرالمؤمنین (معز لدین الله، خلیفه فاطمی) را برپاکننده حق، عدالت، مساوات و برابری دانست که با ستم مبارزه می‌کند و امنیت را فراهم خواهد کرد و این امر، محقق نخواهد شد، مگر آنکه خلیفه فاطمی بر مصر حکومت نماید. جوهر صقلی، خود به عنوان نماینده خلفا فاطمی با ارادال و اوباش که مخل نظم و امنیت اجتماعی بودند، مبارزه نمود و دست ستمگران را از مصر کوتاه کرد تا مردم از ستم و دشمنی آنان در امان باشند و این‌گونه، در عمل، به حمایت ستم‌دیدگان پرداخت (صنهایجی، ۱۹۸۴: ۸۶-۸۷؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۰۴). جوهر، عدالت به معنای واقعی را که خمیرمایه امنیت اجتماعی است، در مصر برپا کرد و بدین ترتیب، توجه همگان را به خود و در واقع، به این مذهب و حکومتی که منادی آن بود، جلب نمود.

۲-۳. باور به ظهور منجی

جوهر، به مردم مصر فهماند که رهایی از وضعیت بحرانی و آشوب و ناامنی در مصر، نیاز به ظهور و حضور منجی نجات‌بخش دارد و آن، کسی جز خلیفه فاطمی نخواهد بود. او،

همان کسی است که این امان‌نامه را برای شما فرستاده است تا در امان کامل باشید و سپاه بزرگی برای حمایت از شما گسیل داشته تا از شما در مقابل دشمنانتان دفاع نمایند و به یاری شما بپردازند و امنیت را برایتان به ارمغان آورند و فرایض دینی که مدتی به جهت ناامنی تعطیل شده بود، دوبار احیا گردد. او، منجی‌ای است که در مقابل دشمنان که همواره کشور شما را مورد تجاوز و حمله قرار می‌دادند، مقابله می‌نماید و امنیت و آرامش را برای شما به ارمغان می‌آورد و عدل و عدالت را دوبار حکم‌فرما می‌سازد تا قدرتمندان شما به تهیدستان ستم نمایند و بر اموالشان دست درازی نکنند و اینها میسر نخواهد بود، مگر اینکه با خلیفه فاطمی بیعت کنید و از دستوراتش اطاعت نمایید و در پیروی از او ثابت قدم باشید.^۱ این پیروی از خلیفه، به وحدت و همبستگی شما منجر می‌شود و رستگاری، سعادت و خوشبختی شما در گرو اطاعت از وی می‌باشد و او نیز ضامن اجرای این امان‌نامه خواهد بود. این پیروی از خلیفه، به تبع، پیروی از مذهب خلفای فاطمی را نیز به دنبال خواهد داشت.

۳-۳. آرامش روحی روانی و بهبود وضع زندگی اجتماعی مردم

جوهر، تحقق آرامش روحی و روانی در شبانه‌روز را به مردم نوید داد؛ به طوری که امنیت کامل را از لحاظ مالی، جانی و خانوادگی برای آنها فراهم خواهد نمود. برای این امر، جوهر به حقوق اجتماعی و بهبود شرایط زندگی مردم نیز توجه خاصی کرد و به تأمین نیازهای همه مردم، به ویژه فقیران و مساکین، حتی غیرمسلمان نیز عنایت ویژه‌ای داشت؛ چنان‌که در امان‌نامه به مواردی اشاره می‌کند که ناشی از تغییر و بهبود وضعیت زندگی مردم می‌شود.

جوهر در مصر، رسیدگی به مسئله قحطی، بهبود اوضاع مالی و اصلاح نظام اداری را در اولویت قرار داد. در زمان حضور وی، مردم در شرایط بدی از لحاظ اقتصادی و معیشتی به سر می‌بردند. گرسنگی و قحطی (نویری، ۱۹۳۱، ج ۲۸: ۴۱) و گرانی شدید در مصر حاکم بود (همان). وی توانست خدمات اجتماعی را به مردم در زمان‌های مورد نیاز که قحطی و گرسنگی مکرر اتفاق می‌افتاد، انجام دهد. به یاران خود دستور داد که بین مردم گندم توزیع کنند و اموال زیادی را میان فقرا و مساکین و افراد معمولی پخش نمایند (مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۱۷). سردار سپاه او، به همراه خود اموالی را به خانه ابوجعفر مسلم برد و به مردم ندا داد که برای گرفتن مایحتاج خویش، به او رجوع کنند. گروه بسیاری از فقرا و نیازمندان،

۱. «و تحفظون علی الطاعة، و تبادرون تسارعون الی فروضها، و لا تخذلوا ولیا بمولانا و سیدنا امیر المؤمنین و لا تنصروا له عدوا و تقیمون علی ما عهدتکم علیه، علیکم الوفاء بما التزمتمه، و اعطیتکم به عهد الله و غلیظ میثاقه و ذمته، و ذمه نبینا محمد مولانا و سیدنا - صلی الله علیه و سلم - .» (اخبار ملوک بنی عبید، ص ۸۵-۸۸)

برای رفع نیازمندی‌های خود آنجا جمع شدند و اموال فراوانی در بین آنها توزیع شد (همان: ۱۱۴).

وی برای رفع بحران قحطی و گرسنگی، دست به کارهایی زد؛ از جمله، تجار را از تصرف در اموال خود منع کرد و به شدت با تجار و آسیابانان محترک برخورد نمود و یازده نفر از آسیابانان را کتک زد و آنها را در شهرها گرداند (نویری، ۱۹۳۱، ج ۲۸: ۲۱). جوهر به منادی دستور داد تا در بازار ندا بدهد و کسانی را که گندم احتکار کردند، خارج نمایند. (همان: ۴۱). بدین ترتیب، از احتکار و انبار غلات جلوگیری نمود. همچنین، به محتسب دستور داد که در کنار سواحل ورود گندم نظارت کند و همه تجار را یکجا جمع نماید تا گندم بدون اجازه وی خارج نشود. به امیران و بزرگان دستور داد تا مخارج مساکین و نیازمندان را تأمین نمایند (ذهبی، ۱۹۹۳ م، ج ۱: ۱۶۸). همچنین، به ضرب سکه جدید پرداخت (همان: ۱۱۷) و عیار سکه را درست کرد و مصمم شد تا عیار سکه فاطمیان را مشخص نماید و غش را که برای اموال مردم و خریدوفروش آنها مضر بود، از بین ببرد (همان: ۱۰۹).

۴-۳. فرصت‌سازی اقتصادی با حفظ مالکیت خصوصی و عمومی

یکی از راه‌های ایجاد امنیت اجتماعی، اطمینان مردم به مالکیت خودشان بر همه چیزهایی است که در زندگی با تلاش به دست آورده‌اند و دولت هیچ‌گونه حق تصرف در آن را ندارد. همیشه حکومت‌ها به بهانه‌هایی، اموال مردم را مصادره می‌کردند. جوهر، امنیت مالی برای مردم مصر را تضمین نمود و خود را حافظ اموال و مالکیت‌های خصوصی آنان دانست و برای همگان حفظ اموال خصوصی مردم و ایجاد امنیت کامل در اموال عمومی، چهارپایان و زمین‌هایشان را ضمانت نمود.^۱

۵-۳. همزیستی قومی و مذهبی

۳-۵-۱. حقوق اهل سنت

جوهر با سیاست تسامح و تساهل، در پی جلب نظر بزرگان، اعیان و مردم برآمد و با امید به آینده‌ای روشن، قلوب آنان را به سوی خود جذب نمود. وی در امان‌نامه خویش، ابتدا

۱. «فی انفسکم و اموالکم و اهلکم و نعمکم و ضیاعکم و رباعکم و قلیلکم و کثیرکم. لا یعرض علیکم معترض ولا یتعقب علیکم متعقب، و علی انکم تحرسون و یدب عنکم، و یمنع منکم، من یرید اذاکم، و لا یسامح احد فی الاعتداء علیکم، و لا یترک الی استطاله علی قلوبکم، مظللا علی ضعیفکم. و لا ازال مجتهدا فیما یعمکم صلاحه.» (اخبار ملوک بنی عبید، ص ۸۵-۸۸)

تلاش نمود ایمان دینی و مذهبی مردم را تقویت کند و همه آزادی‌های مذهبی و اعتقادی مردم مصر را محترم شمرد و آنها را در برگزاری مراسم و مناسک مذهبی آزاد گذاشت و کوشید برداشتی نیک از مذهب اسماعیلی و حکومت مبتنی بر عقاید و آرمان‌های این مذهب را نشان دهد تا به گونه غیرمستقیم مردم را به پذیرش آن تشویق نماید و مردم به خواست خود به این مذهب درآیند (بادکوبه و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۸).

یکی از ابزارهای مهم امنیت اجتماعی در جوامعی که اقلیت‌های مختلف دینی و مذهبی در آن زندگی می‌کنند، ایجاد آرامش روحی و روانی و زندگی مسالمت آمیز برای افراد آن جامعه است؛ به‌گونه‌ای که بتوانند در کنار هم با آرامش به سر ببرند و آداب و رسوم و مناسک دینی خود را بدون هیچ‌گونه ترس و واهمه‌ای برگزار نمایند. جوهر، برای موفقیت در سرزمین مصر که دارای اکثریت سنی و اقلیت‌های مختلف مذهبی بودند و نیز جذب حداکثری آنها به سوی خود، احترام به حقوق آنها را مورد توجه قرار داد. به همین دلیل، به اهل سنت و اهل ذمه وعده داد که آزادی آنان را در برگزاری مراسم عبادی و مذهبی محترم بشمارد و آنها آزادانه در مساجد به انجام فعالیت‌های دینی و مذهبی خویش بپردازند و بر اساس کتاب خدا و سنت پیامبر ﷺ و فتوای فقهای خود عمل نمایند. بدین ترتیب، جوهر، همزیستی مسالمت‌آمیز اقلیت‌های مختلف دینی و مذهبی را در مصر فراهم نمود و بر آزادی و حفظ هویت اجتماعی آنها تأکید ورزید و اظهار داشت که با حفظ هویت اجتماعی مختلف می‌توانند در کنار هم بدون درگیری و تنش زندگی نمایند.

۳-۵-۲. حقوق اهل ذمه

رویکرد اسلام به زیست مشترک بین گروه‌های قومی و با باورهای مختلف، به دلیل ارزش جایگاه انسان و دعوت به همگرایی بین پیروان ادیان مختلف، و اجرای آن در سیره پیامبر ﷺ، الگویی ارزشمند برای همزیستی بشر است. پیمان همزیستی با اهل ذمه نیز در همین راستا مورد توجه بوده است تا امنیت و صلح پایدار در جامعه پدید آید.

سیاست دینی جوهر صقلی، رعایت حقوق اهل ذمه بود که آن را در امان‌نامه ضمانت کرده بود. آزادی دینی را برای اهل ذمه که در اقلیت بودند، محترم شمرد و بر آزادی در انجام مراسم دینی و مذهبی آنها تأکید نمود تا آنکه بر اساس عقاید خود عمل نمایند و حتی نسبت به در امان بودن خانواده، اموال، چهارپایان و زمین‌های زراعتشان اطمینان کامل داد که هیچ‌کس حق تعرض به آنها را ندارد تا آنان با خیال آسوده به فعالیت‌های سابق خود مشغول باشند (صنهاجی، ۱۹۸۱: ۸۸؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۰۴).

۳-۶. همبستگی قومی و مذهبی

از دیگر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی، یکپارچگی و همبستگی اجتماعی است که بیشتر در آیین‌ها، مراسم و مناسک دینی و مذهبی نمود دارد. یکی از سیاست‌های دینی جوهر، برگزاری مناسک دینی و مذهبی و انجام واجبات الهی بود که مدتی به جهت شرایط نامناسب اجتماعی اجرا نمی‌گردید و جوهر به انجام دستورهای دینی، مانند: نماز، روزه، زکات، خمس و حج که زمانی به دلیل ناامنی راه‌ها تعطیل شده بود، دستور داد.

۳-۷. توانمندی و فرصت‌سازی فرهنگی با سیاست تجهیز و رونق مساجد

یکی از اقدامات جوهر، توجه به ساخت و تجهیز مساجد بود تا از طریق آن، نشر اصول و معارف مذهبی راحت‌تر انجام گیرد. مسجد، به عنوان مرکز عبادی، تعلیمی و وعظ و بیان تعلیمات دینی بود. جوهر، پس از تأسیس قاهره، مسجد جامع الأزهر را ساخت و نخستین نماز جمعه را در آنجا به جا آورد (ابن خلکان، بی‌تا، ج ۱: ۳۸؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۳۶؛ ابن تغری بردی، ۱۳۴۵، ج ۴: ۳۲) و به تعمیر و آبادانی مساجد دیگر نیز دستور داد. مسجد، مرکز فرهنگی-اسلامی، محل تجمع علما، فقها، مرکز پخش اخبار عمومی و برگزاری مراسمات و مناسبت‌ها بود و هدف جوهر، تبلیغ مذهب اسماعیلی، تعلیم اصول مذهبی و جذب گسترش آن در میان مردم بود. الأزهر، مرکز گسترش مذهب فاطمیان و برگزاری مناسبت‌ها و محل همبستگی و پیروانشان به شمار می‌رفت. وی علاوه بر آن، به تعمیر و آبادانی مساجد دیگر نیز پرداخت تا مناسک دینی و مذهبی و همچنین، انجام واجبات الهی که مدتی به جهت شرایط بد اجتماعی مسکوت مانده بود، برگزار گردد.

۳-۸. توانمندی و فرصت‌سازی فرهنگی با ترویج شعائر مذهبی

ترویج شعائر مذهبی، یکی دیگر از اقدامات جوهر صقلی بود. برای این اقدام، از سکه، خطبه و اذان بهره گرفت. جوهر به مدت چهار سال بر مصر به عنوان نماینده خلفای فاطمی حکومت نمود و زمینه را برای ایجاد تغییرات آرام جهت نهادینه کردن مذهب فاطمی انجام داد. او ابتدا خطبه را به نام خلیفه و امام فاطمی، المعز لدین الله، برگرداند و خطبا را به پوشیدن لباس سفید به جای لباس سیاه که شعار عباسیان بود، ملزم کرد (ابن خلکان، بی‌تا، ج ۱: ۳۷۹؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۱۹؛ ابن تغری بردی، ۱۳۴۵، ج ۴: ۳۲). وی همچنین، به دار الضرب فسطاط دستور داد که سکه سرخی را که بر آن اسم معز

لدین الله بود. در سال ۳۵۸ق ضرب نمایند^۱ (نویری، ۱۹۳۱، ج ۲: ۱۳۸؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۱۵) و مذهب اسماعیلی را مذهب رسمی در مصر اعلام نمود و شعایر و مناسک آن را به اجرا در آورد. اولین تغییر رسمی و علنی، در عید فطر سال ۳۵۸ق بود. شمار ایام ماه نزد اسماعیلیه ثابت بود و توجهی به رؤیت هلال ماه برای آغاز ماه نو نمی‌کردند (علم الاسلام ثقة الامام، ۲۰۰۶: ۱۲۸ و ۱۲۹) و بر همین اساس، جوهر بدون رؤیت ماه، عید فطر را اعلام نمود و نماز عید را برپا کرد. همچنین، دستور داد تا «حَى عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ» در اذان خوانده شود (نویری، ۱۹۳۱، ج ۲: ۱۳۸؛ مقریزی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۱۵) و «بِسْمِ اللَّهِ» با صدای بلند در نماز خوانده شود و رکوع دوم در نماز جمعه اضافه شود. افزون بر این، قاریان را از قرائت «سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ» و تکبیر در نماز جمعه منع کرد^۲ و دستور داد بعد از خطبه، صلوات مخصوص برای معز فرستاده شود (ابن خلکان، بی‌تا، ج ۱: ۳۷۶؛ نویری، ۱۹۳۱، ج ۲: ۲۸؛ مقریزی، بی‌تا، ج ۲: ۳۶؛ همو، ۱۳۷۸، ج ۲: ۸۶). کارهای جوهر در مصر، با سیاست خاص تسامح و تساهل پیش رفت تا مخالفت مردم سنی مذهب مصر را بر نینگیزد. از طرفی، مذهب اسماعیلی و شعایر اسماعیلی را در مصر رسمی نماید و همگان را به اجرای آن تشویق کند.

۳-۹. توانمندی و فرصت‌سازی اقتصادی با آبادانی و عمرانی مصر

سکونتگاه، بر امنیت اجتماعی تاثیرگذار است و هر چه پایگاه افراد در یک جامعه افزایش یابد، امکان دستیابی آنها به امکانات و خدمات مختلف آموزشی، بهداشتی، رفاهی و غیره افزایش می‌یابد. اولین اقدامات عمرانی جوهر، ساخت شهر قاهره بود و در همان شب اول اقامتش، پایه‌های کاخ سلطنتی شهر منصوریه و دیوارهای شهر را پی‌ریزی کرد و جای هر قبیله را تعیین نمود. بعدها این شهر، به قاهره معزیه معروف گشت. جوهر، به زراعت و کشاورزی که پایه اقتصاد مصر بود (ایمن فؤاد، ۱۹۹۲: ۱۴۶)، توجه خاصی نمود و پل‌ها، سد‌ها و قنات‌ها را بازسازی کرد (ابن زولاق، بی‌تا: ۴۷).

۱. «امر بتحويل السكة و ردها الى العيار الذي عليه السكة الميمونة المباركة»؛ جوهر برای تغییر عیار سکه، به ضرب سکه جدیدی اقدام نمود که اسم معز لدین الله بر آن حک شده بود و تبلیغ و ترویج برای مشروعیت و مقبولیت حاکم شیعی المعز به شمار می‌رفت.

۲. «ان تجرى فروض الأذان والصلوة، صيام لشهر رمضان و فطره»؛ جوهر در امان‌نامه بر اجرای فرایض دینی تأکید می‌نماید و در قالب اجرای این فرایض، اهداف دینی و سیاسی خود را جست‌وجو می‌کند. اگرچه در نگاه اول، به سایر مذاهب برای اجرای مراسم و آیین دینی بر اساس اعتقادات خودشان آزادی می‌دهد، اما این امر، مینه را برای ترویج عقاید مذهب تشیع اسماعیلی نیز فراهم می‌آورد.

نتیجه

جوهر، نماینده خلفای فاطمی، پس از ورود به مصر، امان نامه‌ای نوشت که در آن، وضعیت اجتماعی را به تصویر کشاند. مردم در شرایط بد و بحران اقتصادی و ناامنی اجتماعی و سیاسی زندگی می‌کردند و کسی به فریاد و دادخواهی آنها توجهی نداشت و همواره در ترس و اضطراب به سر می‌برند و امنیت و آرامش از آنان سلب شده بود. در چنین شرایطی، وی نوید امنیت و آرامش را می‌دهد و به زودی آنها را از این شرایط ناگوار نجات خواهد داد. او با استفاده از شرطه، محتسب و دیوان مظالم، به مقابله با بی‌نظمی و آشوب‌های داخلی پرداخت و با سپاه عظیمی به مبارزه با دشمنان خارجی مبادرت ورزید تا امنیت و آرامش را در درون و بیرون از مرزها برقرار سازد.

جوهر در کنار برقراری امنیت و آرامش در مصر، هدف بالاتری را دنبال می‌کرد و آن، نهادینه‌سازی مذهب فاطمی و زمینه‌سازی برای حضور خلفای فاطمی در مصر بود. وی برای انجام چنین کار خطیری، در میان اکثریت سنی مذهب مصر که در تبوتاب ناامنی نیز به سر می‌بردند، ابتدا تلاش نمود تا با اقتدار سیاسی و نظامی، امنیت و آرامش روحی و روانی را به شهر بازگرداند؛ امنیتی کامل و فراگیر که شامل همه محیط اجتماعی، اعم از شهر و روستا، راه‌ها و جاده‌ها و محیط‌های کسب‌وکار بود و تمام مردم با هر دین و مذهب و عقیده‌ای را شامل می‌شد؛ تا در سایه امنیت ایجادشده، آسان‌تر اهداف خود را دنبال نماید.

جوهر برای نشان دادن کاریزمای خلفای فاطمی، در امان نامه از منجی نجات‌بخش سخن می‌گوید که باعث رهایی مردم از این وضعیت اسفبار خواهد شد و امنیت و آرامش را به آنها باز خواهد گرداند؛ به شرط آنکه از او و دستوراتش اطاعت نمایند و مطیع فرمانش باشند و با وی بر ضد دشمنان، متحد و همدل باشند.

جوهر همچنین، احترام به اقلیت‌ها و پیروان مذاهب مختلف و حفظ ارزش‌های دینی را سفارش کرد و تلاش داشت تا آنان با حفظ همزیستی مسالمت‌آمیز در کنار هم زندگی نمایند. افزون بر این، برای جلب اعتماد بیشتر، آزادی‌های مدنی مردم را در انجام مراسم دینی و مذهبی محترم شمرد و با تسامح و تساهل، پذیرای عقاید مخالف گردید و ضمن ترویج و تبلیغ شعایر مذهبی که آرام آرام در مصر در حال بروز بود، مردم را به انجام آن تشویق می‌نمود تا با مخالفت حداکثری روبه‌رو نگردد. این آزادی دینی، به گسترش مراسم ملی و مذهبی، مشارکت و همبستگی مردم منجر گردید و سبب شد که اکثریت سنی مذهب، اقلیت شیعه مذهب را با آغوش باز پذیرا گردند و زمینه نهادینه شدن خلافت فاطمیان در مصر فراهم شود.

منابع

- ابراهیم حسن، حسن (۱۹۳۳)، الفاطمیون فی مصر اعمالهم السیاسیة و الدینیة بوجه خاص، القاهرة: المطبعة الأمریة.
- ابراهیم حسن، علی (۱۹۶۳)، تاریخ جوهر صقلی، مکتبة النهضة المصریة.
- ابن اثیر جزری، محمد بن محمد بن عبدالکریم شیبانی (۱۴۰۸)، الكامل فی التاریخ، تحقیق: علی شیری، بیروت: دار احیاء التراث العرب.
- ابن تغری بردی الأتابکی، أبوالمحسن جمال‌الدین أبی‌المحسن یوسف (۱۳۴۵)، النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة، القاهرة: دار الکتب المصریة.
- ابن خلکان (بی‌تا)، وفیات الاعیان و انباء انباء الزمان، تحقیق: احسان عباس، بیروت: دار صادر.
- ابن زولاق، حسن ابراهیم حسن (بی‌تا)، فضائل مصر و اخبارها و خواصها، تحقیق: علی محمد عمر، قاهره: مکتبة الخانجی.
- ایمن فؤاد، سید (۱۹۹۲)، الدولة الفاطمیة فی مصر؛ تفسیر جدید، القاهرة: بی‌نا.
- بادکوبه هزاوه، احمد و علی بیات و زینب فضلی (۱۳۸۹)، «سیاست‌های مذهبی فاطمیان در مصر در دوره اقتدار (۳۵۸-۴۲۷)»، پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ، سال اول، شماره سوم، پاییز.
- ذهبی، محمد بن أحمد بن عثمان (۱۹۹۳)، سیر أعلام النبلاء، تحقیق: شعیب الأرناؤوط، محمد نعیم العرقسوسی، بیروت: مؤسسة الرسالة.
- سرور، محمد جمال‌الدین (۱۹۱۹)، تاریخ الدولة الفاطمیة، القاهرة: دار الفكر العربی.
- صفری شالی، رضا (۱۳۸۷)، «ابعاد جامعه‌شناختی امنیت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، فصلنامه پلیس پایتخت، سال اول، ش ۱، تابستان.
- صنهاجی، ابو عبدالله محمد (۱۹۸۴)، اخبار ملوک بنی عبید و سیرتهم، تحقیق: جلول احمد البدوی، الجزائر: المؤسسة الوطنية للكتاب.
- علم الاسلام ثقة الامام (۲۰۰۶)، المجالس المستنصریة، بیروت: مؤسسة النور للمطبوعات.
- قریشی، ادريس عماد‌الدین (۱۴۴۰)، عیون الاخبار و فنون الآثار، تحقیق: مصطفی

٢٠٦ مطالعات تاريخي جهان اسلام

سال هفتم، شماره ١٤، پاییز و زمستان ١٣٩٨

غالب، بيروت: دار الأندلس.

ماجد، عبدالمنعم (١٩٩٤)، ظهور الخلافة الفاطمية وسقوطها في مصر، القاهرة: دار الفكر العربي.

مقريزي، احمد بن علي (١٣٧٨)، اتعاظ الحنفاء باخبار الائمة الفاطميين الخلفاء، تحقيق: محمد حلمي محمد احمد، القاهرة: المجلس الاعلى للشؤون الاسلامية.

— (بي تا)، المواعظ الاعتبار بذكر الخطط والآثار (خطط المقريزية)، بيروت: دار صادر. — (١٣٨٧)، النقود الاسلامية، نجف: مكتبة الجيدرية.

نويدنيا، منيژه (١٣٨٥)، «تأملی بر نظريه امنيت اجتماعي با تأكيد بر گونه های امنيت»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نهم، شماره اول، بهار.

— (١٣٨٢)، «درآمدی بر امنيت اجتماعي»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ششم، شماره نوزده، بهار.

نويری، احمد بن عبدالوهاب (١٩٣١)، نهاية الارب في فنون الادب، القاهرة: بي نا.

ELLWOD.A1993 THE SOCIAL FUNCTION OF RELIGION
THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIDOGY VOL19.PP.

Ruffl.B.J.SOSIS.H.2007doseit pay to pray?evaluting the economic
return to religious TB.Ejorunal of economic analysisand
polic.contribution.artical.

پیوست

متن امان نامه

«بسم الله الرحمن الرحيم

من عبد امير المؤمنين جوهر لجماعة اهل الريف و الصعيد .

هذا امان لكم على انفسكم واموالكم و اولادكم من امير المؤمنين المعز لدين الله لتقروه و تقفوا على ما فيه من جميل رأى امير المؤمنين لكم، و حسن نظره اليكم، و تحمدوا الله تعالى على اموالكم و تشكروه و تسارعوا الى الطاعة العاصمة لكم، العائدة بالسعادة المفضية الى السلامة بكم، و لم يرد باخراج هذه العساكر المنصورة، و الجيوش المظفورة الامامية الا اعزازكم و حمايتكم، و الجهاد عنكم، اذ تخطفتمك الايدي، و استمال عليكم من طمعت نفسه الاقتدار عليكم، فشمّل المسلمين الذل، و اتصل عندهم الخوف، و كثرت استغاثتهم، و على صراخهم، و ابكى عينه مانالهم، و اسهرها ما حل بهم، و مولانا و امير المؤمنين يرجو من الله سبحانه و تعالى بفضله عليه، و احسانه الجميل اليه، و ماعوده و اجراه عليه، استنقاذهم من الذل المقيم، و العذاب الاليم، و ان يؤمن من استولى عليه الوهل، و يفرج فزع و من لم يزل فى خوف و وجل، و اجراء اقامة الحج الذى تعطل و اهمال العباد فروضه و حقوقه، للخوف المستولى عليهم، و اذ لا يأمنون على انفسهم و لا على اموالهم، و اعتماده لاصلاح الطرقات و نفى الفساد منها، و قطع عبث العابثين فيها، و لينصرف الناس آمنين، و ينسطوا مطمئين، و ليتخلفوا الى المدينة مصر بالاطعمة و الاقوات، اذ كان قد انتهى اليه افساد القرامطة لعنهم الله فى الارض و بغيهم بغير الحق، و لم يقيم المسلمين ناصر، و لا اعانهم قاهر، على من اذلهم و اذ لا زاجر للمعتدين، و لا قانع للظالمين، و قد امر بتحويل السكة و ردها الى العيار الذى عليه السكة الميمونة المباركة، و قطع الغش منها، ثم ما عهد به سيدنا و مولانا امير المؤمنين من نشر العدل و بسط الحق و رفع الظلم و قطع العدوان و نفى الاذى و المساواة فى الحق و اعانة المظلوم و قمع الظالم و ان احكم فى المواييث على كتاب الله عزوجل و سنة رسوله - صلى الله عليه و سلم - ، و امرنى ان اضع ما كان يوخذ من تركه موتاكم لبيت المال من غير وصية للمتوفى و لا استحقاق و تصبيرها الى بيت المال، و ان تقدم فى رسم مساجدكم و تنزيهها و تزيينها بالفرش، و اعطاء مؤذنيها و قومتها من يوم فيها ارزاقهم و ادرارها عليهم، و لا اقطعها عنهم، و لا ادفعها الا بيت المال و اقامه من شاء على

٢٠٨ مطالعات تاریخی جهان اسلام

سال هفتم، شماره ١٤، پاییز و زمستان ١٣٩٨

ملته اذ كان الاسلام سنة واحدة و شريعة متبعة و ان تبقوا على ما كنتم عليه من اداء الفروض في العلم و الاجتماع عليه في جوامعكم و مساجدكم على ما كان عليه سالف الامة من الصحابة و التابعين بعدهم و فقهاء الامصار الذين جرت الاحكام بمذاهبهم، و ان تجرى فروض الأذان و الصلاة، صيام لشهر رمضان و فطره و الزكاة و الحج، و الجهاد على امر الله عزوجل في كتابه و سنة نبيه - صلى الله عليه و سلم -، و اجراء اهل الذمة على ما كانوا عليه. و لكم على امان الله التام العام الدائم المتصل الشامل الكامل المتجدد المديد على مرور الياالي و الايام و تكرر الاعوام و في انفسكم، و اهليكم و نعمكم و اموالكم و رباعكم و ضياعكم، و قليلكم و كثيركم، لا يعترض عليكم معترض ولا يتعقب عليكم متعقب، و على انكم تحرسون و يذب عنكم، و يمنع منكم، من يريد اذاكم، و لا يسامح احد في الاعتداء عليكم، و لا يترك الى استطاله على قلوبكم، مظالا على ضعيفكم. و لا ازال مجتهدا فيما يعمكم صلاحه، و يشملكم نفعه، و يتصل بكم خيره، و تتعرفون بركته، و تعتبطون بطاعة مولانا و سيدنا امير المؤمنين، و عليكم الوفاء بما التزمته، و اعطيتكم به عهد الله و غليظ ميثاقه و ذمته، و ذمة نبينا محمد مولانا و سيدنا - صلى الله عليه و سلم - و رسله و ذمة الائمة موالينا امراء المؤمنين - قدس الله ارواحهم - و ذمة مولانا و سيدنا امير المؤمنين - اعزه تعالى الله -، فتخرجون الى و تسلمون على و تكونون بين يدي الى ان اعبر الجسر، و انزل من المناخ المبارك، و تحافظون على الطاعة، و تبادرون تسارعون الى فروضها، و لا تخذلوا وليا بمولانا و سيدنا امير المؤمنين و لا تنصروا له عدوا و تقيمون على ما عهدتهم عليه، و وفقكم الله و ارشدكم اجمعين، و كتب هذا الامان في شعبان سنة ٣٥٨ و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و سلم تسليما، قال جوهر الكاتب مولى امير المؤمنين المعز لدين الله: كتبت هذا الامان على ما نفذ به امر مولانا و سيدنا امير المؤمنين على الوفاء بجميعة لمن اجاب من اهل البلد و غيرهم الى ما شرط فيه و الحمد لله رب العالمين، و حسبنا الله و نعم الوكيل، كتب جوهر المذكور و فيه و اشهد فيه المشهود.» (ر.ك: تاريخ ملوك بني عبيد، ص ٨٥-٨٨)